

Az amerikai populizmus két korszaka

A populista rendszerkritika Edward Bellamy *Visszapillantás és*
Robert Penn Warren *A király összes embere* című regényében

Paár Ádám

Méltányosság Politikaelemző Központ

A 19. század végén kialakult észak-amerikai populizmus nagyrészt olyan politikai projekt volt, amely írók munkásságán alapult. A populista mozgalom, illetve az ebből kinövő Néppárt (más néven Populista Párt) számos olyan progresszív követelést (például a sávós jövedelemadó, a nyolcórás munkanap, a női választójog, a farmerek és a munkások védelme) tűzött ki célul, amelyek a munkásmozgalomban és a farmermozgalomban gyökereztek. A populizmus nem tudott sikeressé válni a szó politikai értelmében, és 1908-ban a párt feloszlott. Az 1930-as években a nagy válság idején a populizmus újra fénykorát élte: több önjelölt politikus lépett fel, és hivatkozott a régi populista jelszavakra. Közülük a leghíresebb Huey P. Long louisianai kormányzó lett; Robert Penn Warren *A király összes embere* című regényének a főszereplőjét, Willie Stark kormányzót Longról mintázta. E tanulmányban két regényen keresztül mutatok be két amerikai populista mozgalmat.

Kulcsszavak: Egyesült Államok, farmer, kapitalizmus, populizmus, utópia

Two Periods of Populism in the USA

Populist Criticism of the American Political and Economic
System in Edward Bellamy's and Robert Penn Warren's
Novels (*Looking Back, 2000-1887, All the King's Men*)

The populist movement, founded in the end of the 19th century in the USA, was a project based on writers. The movement, and the People's Party (or Populist Party) based on it, promoted many progressive ideas, including progressive taxation, eight-hour workdays, women's suffrage, and the protection of farmers and industrial workers, based on labour and farmer movement ideas. Politically, however, it was a failure, and the party was dissolved in 1908. Owing to the Great Depression, populism was reborn in the 1930s, and several self-appointed politicians came to voice old Populist slogans and phrases. The most famous of them, Governor of Louisiana Huey P. Long, served as a model for Governor Willie Stark, the protagonist of *All the King's Men*, a novel by Robert Penn Warren. This paper presents the US populist movement based on two novels.

Keywords: capitalism, farmer, populism, the United States, utopia

Tollforgató társadalomkritika és társadalomépítés

„Az utcákat zöld márványból épült gyönyörű paloták szegélyezték, melyeknek fala mindenütt szikrázó smaragdokkal volt megtűzdelve. A kövezet is zöld márványból készült, és ahol a márványlapok összeértek, smaragdok ragyogtak sűrű sorokba rakva a fényes napsütésben. Az ablakok is zöld üvegből voltak, de még az ég is zöldesben játszott a város felett, és a nap sugarai is zölden ragyogtak. Az utcán tenger nép – férfi, nő, gyerek – nyüzsgött, valamennyien zöld ruhába voltak öltözve, és bőrük is kissé zöldes árnyalatú volt” (Baum 1996: 68–69). Ez a részlet Lyman Frank Baum *Oz, a nagy varázsló* című 1900-as regényéből származik, amely a felszínen meseregény, de sokan úgy olvasták, mint az amerikai kapitalizmus kritikájának tézisregényét, amelyben Dorothy, a kansasi farmerlány újdonsült barátaival, a madárijesztővel, a bádogemberrel és az oroszlánnaal, azaz a legáltalánosabb értelmezések szerint a farmer népeességgel, az ipari munkásokkal és a nagytőkét ostromozó demokrata politikussal, William Jennings Bryan többszörös elnökjelölttel legyőzi a Gonosz Nyugati Boszorkányt, a nyugati tagállamok vadkapitalizmusának allegóriáját (Bollobás 2015, Paár 2022).

Nemcsak az Egyesült Államokban, hanem Magyarországon is elterjedt volt az a vélemény, hogy a szépirodalmi művek értelmezésével meg lehet ismerni az amerikai gazdasági és politikai rendszer működését. Cserneyi Gyula újságíró ezekkel a szavakkal ajánlott egy frissen magyarul megjelent amerikai regényt Matlekovits Sándor közgazdasági író, szabadelvű párti országgyűlési képviselő, az Országos Iparegyesület és a Magyar Közgazdasági Társaság elnökének figyelmébe: „Tagadnunk kellene az irodalom befolyását, ha a legrosszabb könyvből is valami újat tanulni nem lehetne” (Bellamy 1892: 1). Cserneyi a magyar kormány előtt álló kihívásokat kívánta érzékeltetni, bemutatva, hogy a korlátlan szabad verseny milyen károkat okoz, és ez milyen ellenreakciót szül egy olyan fejlett társadalomban, mint az amerikai, akár a szépirodalom terén. Hiszen az Egyesült Államokban színre léptek azok a politikai erők, amelyek élesen kritizálták a szabad versenyt, a monopóliumokat, a vasút-, a távíró- és a telefontársaságok, valamint a bankok hatalmát, és követelték a reformokat az agrárnépeesség és az ipari munkásság életkörülményeinek javítása érdekében. E mozgalmak közül az úgynevezett populisták voltak a legnépszerűbbek az 1890-es években.

Az ajánlás egyszerre bizonyítéka az észak-amerikai szociális és gazdasági kérdések iránti magyarországi érdeklődésnek, valamint annak, hogy a korszak magyar politikai gondolkodói tisztában voltak az irodalom politikaformáló hatásával. A 19. századi Amerika-élmény a reformkortól érzékelhető a magyar nyilvánosságban, elegendő Bölöni Farkas Sándor (1834/2008), Széchenyi Imre (1883) és Andrássy Géza (1883) útleírásaira gondolni. Az Egyesült Államok úgy jelent meg a korabeli sajtóban és útleírásokban, mint egy magasan fejlett demokrácia és gazdasági hatalom.

Edward Bellamy könyve a 19. század végi észak-amerikai úgynevezett populista mozgalom bibliája volt. Annak a mozgalomnak, amely az Amerikai Néppárt (vagy másik nevén: Populista Párt) körül alakult ki, a farmermozgalmak és a Munka Lovagjai szakszervezeti szövetség együttműködésével (Antal 2017, Gyurácz 2017). Elsőre furcsa lehet, hogy a maga korában szocialistának tekintett amerikai szerző utópisztikus művét ajánlják a Tisza Kálmánhoz fűződő kormánypárt politikusának figyelmébe. Ám Matlekovits nemcsak konzervatív-liberális érzületű és kormánypárti politikus volt, hanem közíró, közgazdász is, a bányatörvény kidolgozója, a londoni Cobden Club tiszteletbeli tagja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, később rendes tagja, a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke. A mai terminológiával szakpolitikusként mondanánk. Adódik a kérdés, mi motiválta Cserneyit, hogy receptként ajánlja a könyvben megfogalmazott amerikai közgazdasági és szociálpolitikai elméleteket a magyar képviselőnek – feltehetően éppen az a tény, hogy a címzett olyan sokrétű gazdaságpolitikai tevékenységet fejtett ki (például kialakította az iparfelügyeletet, megalkotta az ipari, a vízi és a bányatörvényt), amelyek tanúságot tettek arról, hogy híve az állami szabályozásnak a gazdaság területén. Cserneyi a magyar kormány és a liberalizmus előtti kihívásokat kívánta érzékeltetni, bemutatva, hogy a gazdaság és – a korabeli lineáris történelemszemlélet alapján – a kormányzási rendszer magasabb fokán álló Egyesült Államokban a korlátlan szabad verseny milyen károkat okoz, és ez milyen ellenreakciót szül a társadalomban, és hogy mindez a szépirodalomban is tükröződik. Az Egyesült Államokban éppúgy egyre többen kritizálták a szabad versenyt, mint Magyarországon, a monopóliumok éppúgy széles körben gyűlölték voltak, mint idehaza, és a társadalom széles csoportjainak (a munkásságnak és a parasztságnak) az egészségügyi, az oktatási és a lakhatási helyzete nyomorúságos volt, vagyis a szociálpolitika hagyott kívánnivalót maga után mindkét országban.

Érdekes tény – s maga Cserneyi mentegetőzik amiatt –, hogy egy író művét ajánlja. De az írókra hivatkozás nem volt ritkaság a korszakban. A 19. században gyakori volt, hogy a birodalmak keretében élő, önálló államisággal nem rendelkező népeknél Írországtól Csehországon át a szétszakított Lengyelorszáig az alulról szerveződő egyesületi élet – a sokféle irodalmi kör, kulturális mozgalom, reformklub, szabadkőműves páholy, egyházi és sportegyletek hálózata – és a sajtó, valamint az irodalom helyettesítette az államalkotó népek által létrehozott és működtetett politikai intézményrendszert. Az Egyesült Államokban a demokratikus intézményrendszer miatt elvben nem volt szükség az írók nyíltan politizáló szerepére, ám ha megnézzük a kor civil mozgalmait, a rabszolga-felszabadító (abolicionista) mozgalomtól a szüfrazsetteken át a vallási ébredésig, azt látjuk, hogy az írók mindenütt részt vettek szóval és írással a közéleti küzdelmekben, és egyébként nagy számban női írók is (mint például az indiánvédő Helen Hunt Jackson, a rabszolgaságot leleplező Harriet Beecher Stowe, a munkásvédő Ida Tarbell és Dorothy Thompson). Az amerikai írók hozzájárultak a regionális és *couleur locale* irodalom kialakulásához (Bret Harte, Mark Twain, William Faulkner), és nem hiányzott a közép- és kelet-európai Kassák Lajoshoz, Stanislaw Reymont-hoz vagy Makszim Gorkijhoz hasonló félproletár-félcsvargó karakter sem, amelyet Jack London reprezentált az amerikai földrajzi és irodalmi térben (Ország & Virágos 1997, Bollobás 2015).

Az írók gyakran fogalmaztak meg éles társadalmi kritikát az Egyesült Államokban, miként tették azt Európában vagy a Rio Grandétól délre. A korban populizmusnak nevezett reformgondolatoknak is voltak írói támogatóik, népszerűsítőik. Tanulmányomban egy hosszú metszetben a populizmus irodalmi reprezentációjának történetét kíséreltem meg bemutatni. A populizmus fogalmát szélesebben használom a néppárti populizmus fennállásánál (1891–1908), és ide sorolom a két háború közötti egyszemélyes populizmusokat is, amelyek különösen intenzívek voltak az 1930-as gazdasági válságot követően a roosevelti New Deal riválsaiként.

A szellem embereinek nagy arányára válasz lehet az a – mindenfajta populizmusban jelentős – tény, hogy „a kommunikáció fontos szerepet játszik a populizmus felemelkedésében”, ugyanakkor ahogyan a Toril Aalberg és munkatársai (2017: 3) által szerkesztett tanulmánykötet előszavában olvasható: „...bár a populista politika egy jól ismert jelenség sok európai demokráciában, ennek kommunikációs aspektusa feltáratlan vagy gyakran mellőzött.” A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy az természetes, ha a populista pártok függenek a médiaháttértől, mert ezeknek a pártoknak gyenge a társadalmi beágyazottsága, és éppen ezzel képesek kidomborítani az elittől való távolságtartásukat.

Emellett a populisták gyakran a médiára is úgy tekintenek, hogy az az „elit része” (Aalberg et al. 2017: 389). Hiszen a média és különösen a nagy közszolgálati lapok szelektálnak a hírek között. Ebből következően a populisták vonzódtak azokhoz a médiumokhoz, amelyek tartalmi tekintetben könnyedebbek, és így jobban el lehet helyezni bennük az elitet bíráló, azt megkerülő tartalmakat. Ilyenek voltak a bulvárlapok, a szórakoztató újságok – és ilyen ma a közösségi média is. A 19. század végén, a kor gazdag sajtóviszonyai között az újságok és az olcsó tömegirodalom jelentette azt, mint amit ma a közösségi média. A kor amerikai olvasója számára a társadalmi regények kedvelt olvasmányok voltak. 1880 és 1900 között kétszáz utópisztikus regény született az Egyesült Államokban. A fantasztikum, az elképzelt társadalmi valóság iránti fogékonyság érthetővé teszi, hogy az írók előszeretettel vázoltak fel olyan jövőképet, amely az amerikai társadalmat igazságosabbnak és hatékonyabbnak láttatja (mint például Edward Bellamy), vagy – ellenkezőleg – a monopolizáció diktatúráját vázolja fel (mint például Jack London).

A populisták olyan követeléseket fogalmaztak meg, mint a nyolcórás munkanap, a farmerek szövetkezeteinek támogatása, a közvetlen demokrácia egyes elemeinek alkalmazása (például a szenátorok közvetlen választása, a népszavazások és a népi kezdeményezések), a vasút-, a távíró- és a telefontársaságok állami felügyelete – vagyis végső soron a korabeli amerikai kapitalizmus megrendszabályozását kérték. A populisták ugyan pártként vereséget szenvedtek az 1896-os, az 1900-as, az 1904-es és az 1908-as választáson, és az utóbbit követően feloszlottak, de követeléseik az úgynevezett progresszív mozgalomban, valamint a Demokrata Párt reformer szárnyán tovább éltek. Bár a farmerpopulisták azt vallották, hogy a nép képes kormányozni magát, megfogalmaztak olyan elveket is, amelyek az erős szövetségi és tagállami kormányzatok és mindkét szinten az aktív szövetségi munkaügyi és szociális szabályozás irányába mutattak (például a jövedelemadó bevezetése, a progresszív adórendszer kialakítása, a gyermekmunka eltörlése, a nyolcórás munkanap meghonosítása, a közművek tagállami felügyelete és a monopóliumok megszüntetése). Emellett ki kell emelni, hogy a populista mozgalom volt az első olyan politikai erő az Egyesült Államokban, amely támogatta a nők és az afroamerikaiak egyenjogúságát (Antal 2017).

Összességében a néppárti populizmus szociálisan érzékeny emancipációs mozgalom volt, amely valós igényekből táplálkozott és valós problémákat vetett fel, valós és hiteles társadalompolitikai válaszokkal (Antal 2017, Gyurácz 2017, Paár 2022).

Az általam választott két regény fölfogható úgy, mint a populizmus két eszmetörténeti állomásának mérőföldkövei. Edward Bellamy *Visszapillantás 2000–1887* című műve akkor íródott, amikor azok az észak-amerikai reformer mozgalmak szerveződtek, amelyekből kinőtt a Néppárt (vagy más néven a Populista Párt) (Hahner 2012). Az amerikai gazdasági és politikai rendszer bírálatának második felfutása az 1930-as évekre esik, amikor a válság idején több önjelölt politikus lépett fel a populista mozgalomra utaló régi jelszavakkal és olyan programpontokkal, mint a farmerek és munkások támogatása, a pénzügyi elit kritikája és a gazdasági életben való erős állami szerepvállalás.

E politikusok közül a legjelentősebb Huey P. Long louisianai kormányzó volt, aki „minden ember legyen király” címmel hirdetett jóléti programot, előbb Louisianában, majd programja megvalósítása után megcélozta a Fehér Házat is. Nem tudni, hogy elnökként milyen intézkedéseket hozott volna, mert egy merénylet pontot tett az excentrikus kormányzó karrierjének végére (Szilvay 2021). Long tagállami szinten nem sokban tért el a roosevelti politikától: ugyanúgy a szegényeknek kedvező törvényeket hozott, és igyekezett megfizettetni a gazdagokkal a szociális intézkedések költségeit. Nem is annyira politikája, mint inkább harsány stílusa és a gátlástalan klientúraépítés volt az, amivel feltűnést keltett (Szilvay 2021). Robert Penn Warren a kormányzóról mintázta Willie Stark kormányzó karakterét az 1946-os *A király összes embere* című regényében.

A következőkben azt kívánom bemutatni, hogy milyen módon csapódtak le az 1880-as évektől az 1930-as évekig tartó populista hullámok olyan írók műveiben, akik a korabeli amerikai politikai baloldalt képviselték értékrendjük alapján.

A *Visszapillantás, 2000–1887*

Edward Bellamy író nagy hatást gyakorolt a korabeli amerikai baloldal útkeresésére. Bellamy regényét Magyarországon a népkönyvtárak vezetőinek figyelmébe ajánlották (György et al. 1902). A fordító, Cserneyi Gyula megindokolta, miért lehet fontos Magyarországon Bellamy regénye:

Ki-ki olyat fog benne találni, amit kíván. Ha szórakozni, mulatni akar, érdekfeszítő regényt, divatprogramot, illemszabályokat. – Ha komolyan gondolkodik: állambölcsészeti, kormányzati rendszert, törvénymintákat, tudományos megfigyeléseket, gazdasági érdekeket, üzleti szellemet, ipari útmutatást, szociális eszményképet, sőt amit már nálunk szintén kezdenek figyelembe venni – nevelési segédkönyvet (Bellamy 1892: 6).

Cserneyi felhívja a figyelmet az amerikai gazdaság és társadalom olyan riasztó jelenségeire, mint az ipari válságok és a megújuló sztrájkok. Ezt figyelmeztetésnek tekintette a még nem kellően iparosodott Magyarország elitje számára, arra hívva fel a figyelmet, hogy a túlzott fokú industrializálás, az agrártársadalom ipari társadalomba való átmenete veszélyekkel jár(hat). Cserneyi azért tartotta figyelemreméltónak a *Visszapillantást*, mert abban nemcsak Amerika jelenét, hanem Magyarország jövőjét is látta, és a könyvet útmutatónak tekintette arra vonatkozóan, hogy miként lehet kiaknázni az iparosításból származó pozitívumokat és lenyesni a negatívumokat.

Cserneyi – számba véve a korabeli amerikai ellenzéket – megkülönbözteti a munkásmozgalmat az anarchizmustól. Míg a munkásmozgalom célkitűzéseit – mint a nagyobb bér, a kevesebb munkaidő, a jobb lakás, a mindenkire kiterjedő egészségügy és iskolarendszer – jogosnak és méltányosnak tekintette, mindenesztül elvetette az anarchizmust, amelyet a társadalom válsága és „a közvélemény ideges feszültsége” tünetének tartott: az anarchisták „megkísérlették terrorizálni az amerikai népet és erőszakoskodó fenyegetésekkel rájuk tukmálni eszméiket” (Bellamy 1892: 20).

Mindezek után lássuk, miről szól a *Visszapillantás*! Egy West Julian nevű felső-középosztálybeli fiatalember elszunyókál bostoni háza kanapéján 1887. május 30-án. Ismeretlen helyen ébred, egy Leete nevű tudós házában.

Kiderül, hogy a naptár a 2000. évet mutatja, vagyis a klasszikus időutazó-történettel van dolgunk (ez a műfaj igen divatos volt a 19. század végén, gondoljunk Herbert G. Wells 1895-ös *Az időgép* című regényére!). Először Boston képe nyűgözi le a fiatalembert: ahol azelőtt nyomornegyedek húzódtak, ott fákkal árnyékolt utcák szélesedtek, és parkok gondoskodtak a családok időtöltéséről. Ahogyan Julian észlelte: „...minden városrésznek fákkal beültetett, nyílt, tág terei voltak, melyeken szobrok és szökőkutak a lemenő nap sugaraiban ragyogtak” (Bellamy 1892: 37).

Julian összehasonlítja a 2000. év Bostonját a saját korának állapotaival, amivel megdöbben Dr. Leete. A tudós csodálkozott az 1880-as éveket jellemző szegénységen, amely „különös gazdasági rendszerünk következménye volt.” Dr. Leete elítéli az 1880-as éveket, amikor a felesleget a magánfényűzésre pazarolták el, míg „manap mi sem kedveltebb, mint a felesleget a város díszítésére fordítani, melyben mindenkinek öröme telik” (Bellamy 1892: 40).

Dr. Leete elmeséli, hogyan alakult ki az új rendszer az Egyesült Államokban, hogyan vette át a Nemzeti Párt a hatalmat, és alakította ki a társadalmi igazságosságot. Békés úton nőtt bele a monopolkapitalizmus a társadalmi igazságosságon alapuló rendszerbe. A monopóliumok elleni küzdelem elérte azt a pontot, amikor a nép – kellően pallérozva elméjét és öntudatra ébredve – átvette a hatalmat. A választáson győztes párt erős népi felhatalmazással állami felügyelet alá vette a meglévő monopóliumokat, ezzel a nemzet lett az egyedül maradt „üzem-társaság” (Bellamy 1892: 54).

A Bellamy-féle utópiában megvalósult a tervgazdaság. A munkaidők az egyes iparágak nehézségeihez illeszkednek, ezzel átvágva a nyolcórás munkanap kérdését, amely Bellamy idejében sztrájkokig és azok vérbe fojtásáig fokozódott. Általános a munkakötelezettség, amely az egyén 45. életévéig tart (ne feledjük, hogy az átlagélet-tartam Bellamy idejében jóval alacsonyabb volt, mint manapság). Mindenki számára kötelező a három évig tartó fizikai munka. A kötelező munkaszolgálat letöltését követően mindenki választhat, hogy tanulni akar, vagy az iparban és a mezőgazdaságban akar elhelyezkedni. Az egész világon megszűnt a vámrendszer, a szabadkereskedelem boldog világa fűzi egybe az Egyesült Államokat, Dél- és Közép-Amerikát és Európát, amelyek egytől egyig magasan fejlett ipari államok, és mindegyik köztársaság. A pénz helyett minden áru hiteljegyre kapható. A hiteljegyeket a községenként felépített áruraktárakban lehet felhasználni. Dr. Leete láthatóan elégedetten nyugtázza, hogy „mellőzni lehet az egyes személyek közötti minden kereskedői üzletet” (Bellamy 1892: 78).

A hiteljegy gondolata egy Charles W. Macune nevű újságíró, a Déli Farmerszövetség elnökének ötlete volt arra, hogyan vészeltethné át a farmerek a válságokat, és egyúttal miként lehetne mentesülni a profitérdeket követő bankok által jelentett függés alól. Macune szövetségi raktárak alapítását tervezte államonként, ahol a farmerek tárolhatnák terményeiket, és a földművesek kincstári hiteljegyeket kapnának, amelyet beválthatnának a terményekre (Gyurác 2017). Macune ötlete mélyebb gyökerekkel rendelkezik, hiszen a válságra, az ínséges évekre való felkészülés megtalálható a Bibliában (az Egyiptom főminiszterévé emelkedett József története). Tekintettel az Egyesült Államok keresztény hagyományára, a korban erős népi vallásosságra, valamint Macune elméletének népszerűségére, Bellamy mindkét forrásból meríthetett (Gyurác 2017).

Kétségtől rokonszenves vonása Bellamy utópiájának – s egyúttal burkolt kritika saját kora szociáldarwinizmusával szemben –, hogy a gyengéket, a testi és a szellemi fogyatékosokkal élőket nem hagyják magukra, hanem őket is külön munkaosztályba szervezik, és találnak számukra feladatot, bevonva őket a gazdaság működtetésébe. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a farmerpopulisták élesen ellenezték a szociáldarwinizmust, amely a „létért folyó harcot” kiterjesztette a társadalomra, és Herbert Spencer, William Graham Sumner és az ő követőik révén kvázi valláspótlék ideológia rangjára emelkedett az Egyesült Államokban, igazolva a kíméletlen szabad versenyt. Mi több, a szociáldarwinizmus eljutott a „fajok harca” mint történelemformáló eszme képviselőiig, amely igazolta a gyarmatosítást, amelyet a populisták szintén elvetettek (Egedy 2014). Bellamy műve nyíltan szembefordult ezzel a túlfeszített, pszeudovallássá emelt szociáldarwinista retorikával.

West Julian végül felébred. Elmeséli az úri közönségnek, mi mindent látott a 2000-es év Bostonjában, mire az úriemberek és finom hölgyek durván kiutálják őt maguk közül.

Bizonyos jellemzők egyértelműen a szocialista utópiákkal rokonítják Bellamy 2000-es Amerikáját, mint például az együttműködés elvének az egyéni érdek elé helyezése, a verseny gazdasági életből való kiküszöbölése, a termelőeszközök egy részének közösségi tulajdonlása vagy éppen a pénz hiánya. A Bellamy-féle vízió reményt adott a reformer mozgalmaknak. Ugyanakkor a gyakorlati politikában a reformer mozgalmak sikertelennek

bizonyultak, noha számos követelésük – a monopóliumok és a trösztök megrendszabályozása, a jövedelemadó bevezetése, a szenátorok közvetlen választása, a női választójog – megvalósult Theodore Roosevelt republikánus és Woodrow Wilson demokrata párti ciklusai során (1901 és 1909, illetve 1913 és 1921 között), illetve egyes tagállamok kormányzói számos reformot valósítottak meg. Szövetségi szinten a reformok akkor váltak ismét időszerűvé, amikor 1929-ben kezdetét vette a nagy világgazdasági válság, és a hullámvölgybe került populista rendszerkritika ismét megtalálta a keresletét (Zala 1975).

A király összes embere

Az 1930-as években sorra tűntek fel az egyszemélyes populizmusok. A sok önjelölt populista politikus közül Charles Coughlin atya, Huey P. Long, Upton Sinclair és William Randolph Hearst a leginkább emblematikus személyiség. Long Louisianában megvalósított egy jóléti politikát: a társadalombiztosítás és a nyugdíjrendszer kiépítése, kórházak, iskolák, hidak alapítása kötődik a „minden ember király” frázissal kampányoló Long nevéhez. Politikája mellőzött mindenfajta bórszín szerinti, vallási és nemzetiségi gyűlöletet, sőt föllépett a Ku-Klux-Klan ellen is (Szilvay 2021).

Robert Penn Warren, a Menekülők nevű déli írói kör tagja regényben örökítette meg Long pályafutását – bár a név említése nélkül, fiktív személyre ruházta fel Long karakterét és politikájának fő vonásait. A 19. század végi agrárpopulizmus különösen erős volt Délen, ám éppen itt futott zátonyra, aminek fő oka az Észak és Dél közötti feszültség, valamint az afroamerikai földművesekkel szembeni faji demagógia volt. A 20. század elején a Menekülők kör tagjai kiálltak egy öntudatos, büszke déli identitás mellett, hangsúlyozva az elhatárolást az északi industrializmustól, ám emellett elhatárolódtak a múltba forduló déli konzervativizmustól, a szentimentális ültetvényes-nosztalgiaától.¹ Tagadták a Dél tespedtségét, amivel az északi újságírók és politikusok vádolták a régiót, harcoltak a gépek és a pénz kultuszában gyökerező „aranyozott kor” új amerikai identitása ellen (ennyiben rokoníthatók a Bellamy-féle társadalomképpel, annak szocialisztikus tartalma nélkül), és felhívták a figyelmet a déli történelem és kultúra emberi értékeire (Ország & Virágos 1997, Egedy 2014, Szilvay 2021).

Nem véletlen, hogy a déli társadalmi problémák bemutatása (az északi gazdasági és pénzügyi élet romboló hatása a helyi közösségekre, a politika és a magánélet üzletté válása, a kultúra eltömegesedése, a politika professzionálissá, egyszersmind üzletszerűvé válása) éppen egy ideáltipikus populista politikus karakter felemelkedésén és erkölcsi züllésén keresztül történik, mert a déli populista mint típus cseppben a tengerként illusztrálta Amerika, a Dél és a politika bajait, legalábbis az erősen társadalomkritikus Warren értelmezésében. Az sem véletlen, hogy a regényt kétszer megfilmesítették (1949-ben és 2006-ban), és mindkét alkalommal – más-más módon – a populizmus fenyegette az Egyesült Államok társadalmi és politikai rendszerét.

A történet szerint Willie Stark, az egyszerű farmerfiú egy meg nem nevezett déli államban él. Bekapcsolódik a helyi közügyekbe, és az állam vezetésének ellenzéke felismeri személyében az egyszerű népfít, akivel legitimálhatja törekvéseit. Stark eleinte alig mer megszólalni, ám amikor felfedezi rétori képességét, és szabadon, felháborodottan és minden manír nélkül beszélhet, óriási sikert arat. Jack Burden, a fiatal újságíró, aki családja révén a régi állami elithez kötődik, mindenhová elkíséri Starkot, és idővel bizalmasává, egyfajta fiúpótlékká válik számára. Eleinte Stark lojálisnak mutatkozik az ellenzéki McMurfee iránt, korteskedik neki, de nem hagyja kétségben a választókat, hogy szembefordul az ellenzékkel, ha az hatalomra kerülve nem teljesíti ígéreteit. Mindinkább önjáróvá válik, és végül független jelöltként elnyeri a kormányzói széket.

Stark sikere abban áll, hogy elmegy a legelmaradottabb községekbe, ahol politikusnak addig színét sem látták: a poros farmokra, a hegy- és mocsárlakók közé, a vándor farmmunkások tábortüzei mellé. Minden alkalmat megragad, hogy szónokoljon: „...áll az iskolák lépcsőjén, rőfösöktől kölcsönvett ládák tetején, falusi szekerek ülésein, keresztúton épült boltok kapualjában.” A másik erőssége a megdöbbenés. Nem kedveskedik

1 A Menekülők eszmerendszeréről magyar nyelven Egedy Gergely (2014) és Szilvay Gergely (2021) írt.

a választópolgároknak, hanem „parasztnak”, „tahónak”, „veresnyakúnak” (ez az amerikai vidéki, főleg déli fehér szegények gúnyneve volt) szólítja őket, és kifejezi, hogy ő is egy közülük.

Stark a meghökkentő megszólítás után „szünetet tartott, hogy a szavak elmerüljenek bennük. A hallgató tömegben a szavak rendszerint nyugtalanságot és bosszúságot keltettek, mert az emberek tudták nagyon, hogy így nevezik őket, de szóval ezt soha senki nem mondta ezt a szemükbe” (Warren 1970: 169). Stark egyúttal kijelölte az ellenséget, építve a vidék–város és munka–tőke-ellentétre: „Azok odafent a városban nem fognak segíteni. Rajtatok múlik, Istenen és Isten azokat segíti, akik magukon segítenek” (Warren 1970: 170). Stark a populisták jellegzetességét, a „harmadik utas” politikát képviseli: „Szegezzétek ki a bőrét. Szegezzétek ki John Harrisonét. Szegezzétek ki mindenkiét. Szegezzétek ki MacMurfee-t, ha nem tartja meg a szavát” (Warren 1970: 171).

Egyértelműen Long ihlette Stark karakterét, ám akadnak más párhuzamok is. Kiemelendő a „feszítsétek meg” felszólítás, amely egyértelmű utalás a populisták nagy öregje, William J. Bryan szónoklatára az „Emberiség aranykeresztre feszítéséről”. A rőfösöktől kölcsönvett láda fontos szempont Stark politikai karakterének megértéséhez: a 20. század eleji amerikai szocialisták – például a Világ Ipari Munkásai aktivistái – szappanosládára állva agitálták a járókelőket (Zala 1975).

Stark néha olyan módon nyilvánul meg, hogy az olvasó nem tudja: a jóléti állami politikát vagy annak kari-kirozását olvassa-e. Stark azt mondja Burdennek: „...fel fogom építeni a legistenmiskásabb, legnagyobb, legkrómosabb, legformaldelhydesebb szagú ingyen közkórházat és egészségügyi központot, amit a Mindenható valaha látott.” Burden meglepődésére Stark még jobban beleloallja magát: „Fiú, én mondom neked, minden szobában kalitka lesz kanárral, amelyik olasz nagyoperát énekel, s egyetlenegy ápolónőt sem vesznek fel, aki nem nyert díjat szépségversenyen Atlantic Cityben, s minden ágytál tizennégy karátos aranyból lesz.” Burden annyit válaszol: „Nagyszerű lesz.” Stark válasza: „Megcsinálom – lelkesedtem – Te nem hiszel nekem, de én megcsinálom.” Burden azt válaszolja: „Utolsó betűig elhiszem” (Warren 1970: 234). S valóban, amit addig Stark letett az asztalra, olyan hihetetlen volt, hogy Burden nem nagyon tehet mást, mint hitelt szavaz minden ötletnek.

Stark azonban nem tudja megőrizni erkölcsi integritását a kormányzói székben. Hirtelen pályafutása mintha csak azt a lincolni mondást illusztrálná, hogy a „hatalom megront, az abszolút hatalom abszolút megront”. Nevezhető ez az üstökösszerű pályát befutók természetes keszonbetegségének, de értelmezhető úgy is, mint a jó szándékú amerikai populista politika szükségszerű kudarca. Mintha azt példázná, hogy hiába akar valaki jót tenni, a hatalomban maga is elfogadja a korrupt politika játékszabályait. De milyen erkölcsi vétkeket követ el Stark? Megcsalja feleségét, Lucy-t, a tanárnőt. Felbérel Burdent, hogy keressen zsarolásra alkalmas tényeket a lehetséges politikai ellenfelei életútjában. Zsarolással veszi rá a nagypolgári származású orvost, Burden gyermekkori barátját, Adam Stantont, hogy vállalja el a felépülő kórház vezetését. S végül: elcsábítja Adam húgát, amivel kétszeresen bűnt követ el, hiszen a házasságtörés mellett elárulja az orvost is. Végül Adam lelövi Starkot a tagállami törvényhozás épületében, ahogyan Long is áldozatul esett egy merényletnek.

Következtetések

Európa számos régiójához és Latin-Amerikához hasonlóan az Egyesült Államokban is számos író vállalt aktív közéleti szerepet és feladatot. Az írók a lelkiismeret ébresztői kívántak lenni, ambíciójuk az volt, hogy kiálljanak a jó társadalmi ügyek mellett. Edward Bellamy *Visszapillantás, 2000–1887* és Robert Penn Warren *A király összes embere* című könyve két különböző korszakban jelent meg. Bellamy írása a 19. század végén, amikor a különböző reformer mozgalmak együttesen kihívást intéztek a gazdasági rendszer és a társadalmi igazságtalanságok ellen, Warren regénye pedig az 1940-es években, a populista rendszerkritika másodvirágzását követően. Bellamy műve optimista hangú, míg Warrené – amely a New Deal után jelent meg – érzékelteti az egyetlen személyre alapozott politika sikertelenségét. Az egyszemélyes populizmusok nem voltak képesek kihívást intézni Roosevelttel New Deal politikájával szemben.

Az egyik regény a jövőben, valós helyszínen, Bostonban, a másik pedig egy fiktív amerikai államban játszódik, bár az utóbbinál a megírás körülményeiből ismerjük a szereplő modelljét és tagállamát. Mindkét regény egyes szám első személyben íródott, ami a személyesség és a hitelesség érzetét kelti. Míg Bellamy a jövőt kívánta

ábrázolni, Warren célja a tényleírás, a valóság rögzítése volt, kritikai éllel. A két regény szereplői csodálattal töltik el az elbeszélőt: Dr. Leete West Juliant és Willie Stark Jack Burdent. Ezek a személyek kulcsot adnak az adott történelmi helyzet megértéséhez.

Az itt bemutatott regények széles körben terjesztették az amerikai kapitalizmus igazságtalanságairól vallott meggyőződést, ezzel agitátori szerepet játszottak. Ugyanakkor az amerikai kapitalizmus képes volt a megújulásra, az elit képes volt tanulni a hibákból, ahogyan azt a New Deal is bizonyította. A Bellamy által vizionált forradalom nem tört ki, elsöpörve a rendszert, és a Stark-félék sem váltak riválisává a New Deal-t meghirdető Franklin D. Rooseveltnak.

Felhasznált irodalom

Aalberg, Toril-Esser, Frank Esser, Carsten Reinemann, Jesper Stromback & Claes De Vreese (2017): *Populist Political Communication in Europe*. Taylor Francis Group, <https://doi.org/10.4324/9781315623016>

Andrássy Géza (1883): *Az otthont mentesítő törvények*. Légrády Testvérek.

Antal Attila (2017): *A populizmus természetrajza. Realizmus és utópia határán*. Napvilág Kiadó.

Baum, Lyman Frank (1996): *Oz, a nagy varázsló*. Fordította: Szöllősy Klára. Falukönyv-Ciceró Kft.

Bellamy, Edward (1892): *Visszapillantás, 2000–1887*. Fordította: Cserneyi Gyula. Rózsa Nyomda.

Bollobás Enikő (2015): *Az amerikai irodalom rövid története*. Osiris Kiadó.

Bölöni Farkas Sándor (2008): *Utazás Észak-Amerikában*. Ad Librum.

Egedy Gergely (2014): *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban*. Századvég Kiadó.

György Aladár, dr. Berzeviczy Albert & Porzsolt Kálmán (1902): *Utasítás népkönyvtárak szervezésére a népkönyvtárak számára ajánlható művek jegyzékével*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT Könyvnyomdája.

Gyurácz Ferenc (2017): Igazi populisták (A XIX. század végi amerikai farmermozgalmak). In: Gyurácz Ferenc: *Populizmus*, 53–74. o. Magyar Nyugat Könyvkiadó.

Hahner Péter (2012): *Az USA elnökei*. Animus Kiadó.

Országgh László & Virágos Zsolt (1997): *Az amerikai irodalom története*. Eötvös József Könyvkiadó.

Paár Ádám (2022): Népiség az Óperencián túl. In: Novák Attila & Pap Milán (szerk.): *Népi gondolat a 20. században*, 199–218. o. Századvég Kiadó.

Széchenyi Imre (1883): *Amerikai levelek*. Wilckers és Waidl Könyvnyomda.

Szilvay Gergely (2021): *Régi rend az Újvilágban*. Rubicon Intézet Nonprofit Kft.

Warren, Robert Penn (1970): *Repül a nehéz kő*. Fordította: Vajda Endre. Magvető Kiadó.

Zala Tamás (1975): *Az Újvilág próbatétele. Társadalomrajz a századforduló Amerikájáról*. Kossuth Kiadó.